

Şatıroğlu, A. (2014). Ayda Yörükân'ın kent sosyolojisi çalışmaları, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 29. Sayı, 2014/2, s.387-402

Ayda Yörükân'ın Kent Sosyolojisi Çalışmaları

Ayşen Şatıroğlu*

Özet: Günümüzde kent sosyolojisi, sosyolojinin çok canlı bir dalıdır. Ayda Yörükân da, 1950'li yıllardan başlayarak kent sosyolojisi alanında çok sayıda çalışma yapmıştır. Ancak, Türkiye'deki kent sosyolojisi çalışmalarına ilişkin değerlendirmelerin çoğunda Yörükân'ın çalışmalarına değinilmediğini görüyoruz. Yörükân bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü'nde çalışmış ve Hilmi Ziya Ülken'in öğrencisi olmuştur. Hem kent teorileriyle hem de kentsel sorunlarla yakından ilgilenmiş, bu iki açıdan Türkiye'deki kent sosyolojisi çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Bir yandan René Maunier'nin şehir teorisi vasıtasıyla sadece Batı şehri ile sınırlı kalmayan bir şehir tanımının yapılabileceğini gündeme getirmiş, bir yandan da "insan ekolojisinin gelişme ve problemleri"ni ele almıştır. Kentte insan hayatının ekolojik, sosyal psikolojik ve kültürel boyutlarını ele alan Yörükân, bu çerçevede yaptığı çeşitli çevirilerle de konuya ek katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayda Yörükân, Kent Sosyolojisi, René Maunier, İnsan Ekolojisi, Kötü Konut, Kültürel Bir Birim Olarak Kent

Ayda Yörükân's Works on Urban Sociology

Abstract: Today, urban sociology is one of the dynamic subcategories of sociology. Ayda Yörükân did many studies about urban sociology, starting from 1950s. However, most of the urban sociology studies in Turkey have not mentioned about them. Yörükân was a student of Hilmi Ziya Ülken and worked at Sociology Department of İstanbul University temporarily. She contributed urban sociology studies of Turkey through working about both urban theories and problems. She had made a definition of city like René Maunier, which is not just limited with the characteristics of West cities and studied ecological, socio-psychological and cultural dimensions of urban life.

Keywords: Ayda Yörükân, Urban Sociology, René Maunier, Human Ecology, Bad Housing, City as a Cultural Unit

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, satiroglu.aysen@gmail.com.

Günümüz toplumlarını belirlemede kentlerin sahip olduğu önemli etkiye paralel olarak kent sosyolojisi, sosyolojinin çok canlı bir dalıdır. Dünyada olduğu gibi bizde de, zengin teorik tartışmaların yanında, uygulamalı kent sosyolojisi çalışmalarının konusunu oluşturan şehir hayatının ürettiği problemlerle iç içe yaşanmaktadır.

Aslında ülkemizde kent sosyolojisi, özellikle köyden kente göç olgusunun belirginleştiği ve kentlerin kalabalıklaşmaya başladığı 1950'li yıllarda da ilgi gösterilen alanların başında gelmekteydi. Nitekim Türkiye'de kent sosyolojisi çalışmalarının gelişimi araştırmacıların dikkatini çeken bir konu olmuştur. Ancak, 1950'li yıllarda kent sosyolojisi üzerine çalışmalarına başlamış olmasına rağmen Ayda Yörükân'ın adının söz konusu değerlendirmelerin çoğunda geçmediğini görüyoruz. Bu yazıda hayatını ve kent sosyolojisi hakkında gündeme getirdiği konuları kısaca tanıtmak istiyoruz.

Sonradan Yörükân soyadını alacak Ayda Tanyeli (14 Temmuz 1928-16 Mart 1993), İstanbul Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne yazılmıştır. Ayda Tanyeli adıyla 1951 yılında verdiği lisans tezinin adı, *Alışkanlıkların kazanılması*'dir (Tuna, Coşkun ve Tüfekçioğlu, 1989, s. 24). Mezun olduktan kısa bir süre sonra Edebiyat Fakültesi'nde açılan asistanlık sınavını kazanarak Sosyoloji Kürsüsü'ne asistan olan Ayda Yörükân, aynı kurumda yükseköğrenimine devam etmiş ve Hilmi Ziya Ülken'in öğrencisi olmuştur (T. Yörükân, 2008, s. 249). 1951 yılında lisans tezini verdikten kısa bir süre sonra asistan olan Ayda Yörükân on yıldan biraz uzun zaman üniversitede çalışmıştır. Aynı kürsüde görevli olan Turhan Yörükân ile 1957 yılında evlenmiştir (Birinci, 2008, s. 217). Şehir sosyolojisi ve insan ekolojisi konularında doktora yapan Ayda Yörükân'ın 1959 tarihli doktora tezinin başlığı *René Maunier ve sosyal morfoloji*'dir (Tuna ve ark., 1989, s. 74). 1963'te eşiyle birlikte üniversiteden ayrılan Yörükân, İmar ve İskân Bakanlığı'nda çalışmaya başlamıştır. Sosyal Araştırma Dairesi'ni 1970'lerin ortasına kadar yöneten Yörükân burada da şehir konusunda verimli tercüme ve telif çalışmalar yapmış, 1976 yılında 48 yaşında emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra da entelektüel çalışmalarına devam eden Yörükân pek çok çeviriye imza atmıştır (T. Yörükân, 2008, s. 255-267).

Ayda Yörükân'ın kent üzerine yazdıklarına değinen az sayıdaki çalışmaya örnek olarak Korkut Tuna'nın (2013) "Şehir sosyolojisinin dünü bugünü" başlıklı yazısı verilebilir. Tuna (2013, s. 345), Hilmi Ziya Ülken'in 1931-1932 yıllarında yayımlanan dizi yazısında, 1910 tarihli Şehirlerin ekonomik işlevi ve kökeni başlıklı kitabından büyük ölçüde yararlandığı ve Doğu şehirlerine ait ipuçları barındıran René Maunier'nin teorik yaklaşımının uzun zaman ülkemizde taraftar bulamadığını, daha sonra Ayda Yörükân tarafından derli toplu bir şekilde ele alındığını belirtmektedir.

Türkiye'deki kent sosyolojisi literatürünü ele alan bir başka çalışmada, Yörükân'ın kentleşmenin ekolojik boyutuna vurgusuna ve "insan"ı göz ardı eden kentsel yaşam tarzının ürettiği sorunlara yönelik ilgisine değinilmektedir. Ak-yurt ve Yaman'ın da vurguladıkları gibi Ayda Yörükân'ın kent sosyolojisi literatürüne kazandırdığı ekolojik ve sosyal psikolojik bakış açıları, son yıllardaki konu çeşitliliğine zenginlik katabilecek uçlar barındırmaktadır (2012, s. 204).

Bu yazıda 1950'li yıllarda kent konusuna ilgi duymuş, bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü'nde görev yapmış, başta *Sosyoloji Dergisi* olmak üzere ve çeşitli mecralarda yayımladığı makale, araştırma ve çevirileriyle ülkemizde kent sosyolojisine katkıda bulunmuş Ayda Yörükân'ın kent sosyolojisi çalışmalarını kronolojik ve tematik olarak gruplayarak değerlendirme amacını taşıyoruz.¹

Bütünsel Bir İnceleme: Gönen Monografisi

Ayda Yörükân'ın ilk makalesi, hocası Hilmi Ziya Ülken ile birlikte yaptıkları araştırmaya dayanan "Gönen bölge monografisi"dir (Ülken ve Tanyeli, 1956). Bu çalışma sonraları eşi Turhan Yörükân ile birlikte yapacakları çeşitli köy ve şehir araştırmalarına kapı açmış olmalıdır. Hocası ile birlikte yürüttükleri araştırmanın sonucunda yazılan "Gönen bölge monografisi" başlıklı makale, "Bugünkü milletlerden çoğunda en canlı ve aktüel içtimai meselelerden biri göçmenlerin yerleşmesi ve yeni muhite intibakı meselesidir" (Ülken ve Tanyeli, 1956, s. 115) diyerek başlamaktadır. Gönen, Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen göçmenlerin, farklı etnik kökenden zümrelerin yerleştiği heterojen bir bölge olarak tanımlanmakta ve göçmenlerin toplumsal uyum sorununun çözülemediği ifade edilmektedir.

Bu amaçla toplumsal yapıyı çeşitli açılardan çözümlemeyi hedefleyen bir çalışma tasarlanmıştır. Gönen nüfusunun geçmişten gelen ve göçle farklılaşan yapısı ve nitelikleri, bölgenin coğrafi özellikleri, iş hayatı (tarım ve hayvancılık/ticaret-pazar, panayır ve dükkânlardaki zanaat türleri/endüstri -hangi alanlarda fabrika üretiminin yapıldığı), eğitim kurumları, sağlık kurumları, suç türleri ve suçun değişimi, boş zamanın kullanılması, evlenme törenleri ve adetleri, toplumsal tabakalar incelenmiştir. Toplumsal yapıyı daha derinlemesine gösterebilmek için Gönen'in heterojenliğini yansıtan yerli ve göçmen ailelerden seçilmiş aile monografileri hazırlanmıştır. Ailelerin yapıları, iş alanları, konut türleri ve eşyaları, çocukların bakımı, eğitim ve iş sahibi olmaları ile âdet ve inançlar hakkında gözlemler yapılmış ve böylece benzeşen ve farklılaşan noktalar anlaşılmuştur. Makale veriler açısından eskimiş olsa da,

¹ Ayda Yörükân çalışmalarının bir kısmını eşi Turhan Yörükân ile birlikte yapmıştır. Bu yazıyı Ayda Yörükân'ın çalışmaları ile sınırlandırıyoruz. Temel başvuru kaynağımızı Turhan Yörükân'ın eşi hakkında yazdığı kapsamlı makale ve derlediği kitap oluşturmaktadır.

yaşadığımız coğrafyanın göç konusunu hep canlı tutması hatta içinden geçtiğimiz siyasî tarihin mülteci ve göçmen sorunlarıyla beraber düşünüldüğünde konunun çok canlı olduğunu söylememiz gerekmektedir.

İnsan Ekolojisi Açısından Kent

Yörükân'ın kronolojik olarak ikinci yazısı “İnsan ekolojisinin gelişme ve problemleri”dir.² Bu makalede Yörükân (1958-1959a) “insan ekolojisi”nin 1920’lerde ortaya çıkışından sonraki gelişme aşamaları hakkında bilgi veriyor. Bu düşünce esas olarak, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen, bitki ve hayvanların çevreleriyle ilişkilerini incelemek gerektiğini ileri süren, bitki ve hayvan ekolojisi araştırmalarından etkilenmiştir. McKenzie insan ekolojisinde de tıpkı bitki ve hayvanlarda olduğu gibi bir çeşit “yarışma” ve “ayıklanma”nın geçerli olduğunu söylemektedir. Ancak, bitki ve hayvan ekolojisinden ödünç alınan kavramlar olmasına rağmen insan ekolojisinde önemli farklılıklar da ortaya çıkacaktır; çünkü insan yaşama yerini seçmek ve bu yaşama yerinin şartlarını kontrol etmek ve değiştirmek gücüne sahip bir varlıktır. Bitki ve hayvan ekolojisinden ayrı olarak beşerî coğrafyanın “mekân”, “mekân içinde dağılışı”, “tabiî sınır” ve “bölge” gibi kavramlarını da aldığı görülmektedir (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 151-152).

Ayrıca nüfusun mekân içindeki dağılışı ve hareketliliğini inceleyen demografinin kavram ve yöntem açısından insan ekolojisine katkısı olmuştur. Bundan başka, “ekoloji” kavramını kullanmasalar da, sosyal *survey*’ler de, üzerinde durdukları problemler açısından insan ekolojisinin gelişmesine yardımcı olmuştur.³ Yine Fransa’daki Durkheim’ın tanımladığı anlamda “sosyal morfoloji” çalışmaları ve René Maunier’nin ifade ettiği gibi şehirleri oluşturan kurumları ve insanî varlıkları, mekânla ilişkisi içinde incelemek gerektiği şeklindeki yaklaşımlar önemli olmuştur.

Bunların dışında, Ekolojik Okul olarak da bilinen Chicago Okulu’nun önde gelen mensupları arasında yer alan Robert Park, Ernest Burgess ve Roderick McKenzie’nin 1925’de yayımladıkları *The city* adlı derlemede, özellikle Park, Burgess ve Mc Kenzie tarafından yazılan ilk üç makalede insan ekolojisi sistemli bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca yine 1925 yılında Amerikan Sosyoloji Cemiyeti’nin yıllık toplantısında şehir konusu önemli bir yer tutmuş ve burada sunulan ilgili yazılar 1926 yılında *The urban community* adıyla Bur-

² Yörükân’ın makale ve çevirilerini Turhan Yörükân’ın Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri adıyla yayına hazırladığı kitabında da bulabiliyoruz (Yörükân, 2006)

³ Charles Booth’un Londra’nın doğusunda yaptığı yoksulluk şartları hakkındaki araştırması, Rowntree’nin İngiltere’nin York şehrinde işçi sınıfının içinde bulunduğu koşulları inceleyen araştırması, Bowley ve Burnett-Hurst’ün İngiltere’de beş endüstri şehrinde yaptığı fakirlikle ilgili araştırma, Amerika Birleşik Devletleri’nde göç ve nüfus birikimi hakkındaki araştırmalar ve ekoloji araştırmalarının ilk örneği olarak kabul edilen Galpin’in araştırması bunlara örnek olarak verilebilir.

gess'in editörlüğünde yayımlanmıştır. Bu iki kitabın yayımlanışından sonra sosyolojide şehir sosyolojisi ve insan ekolojisine yönelik güçlü bir ilgi uyanmıştır (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 153-155).

Yörükân, insan ekolojisinin temelde insanla çevresi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim olarak tanımlandığını ama insanın ve çevrenin hangi açılardan incelemeye katılacağı konusunda farklı görüşlerin olduğunu söylemektedir. Güncel bazı tartışmalarla da ilişkilendirilebilecek görüşleri burada biraz daha detaylı aktarmak yerinde olacaktır:

Park, Burgess ve McKenzie'nin görüşleri "klasik ekoloji" olarak tanımlanmaktadır. Bu görüşe göre insan ekolojisi, belli bir cemaat içinde insanî varlıkların ve sosyal kurumların mekân üzerindeki dağılışını tasvir eden ve bu dağılıştaki rol oynayan faktörleri ve prensipleri araştırmayı hedefleyen bir bilimdir. Buna göre insan ekolojisinin araştırma birimi, hem insanî kurumların topluluğu, hem de coğrafi ve kültürel bir yaşama yeri olan cemaatir. Cemaati meydana getiren unsurlar, insanî varlıklar ve kurumlar karşılıklı bağıllık ve ilişkiler ağı içindedir. Bu karşılıklı bağıllık ve ilişkiler ağı mekânda iyi bir mevki sahibi olmak için yapılan yarışmanın ürünüdür. Bu nedenle insan cemaatleri bitki ve hayvan cemaatleri gibi, biyolojik cemaatler olarak ele alınmışlardır. Nasıl bitki ve hayvanlar yarışmadan doğan bir işbirliğiyle birbirlerine bağlanmışlar ve aralarında bir ortak-yaşarlık ilişkisi kurulmuşsa, belli bir mekân üzerinde yerleşen insan cemaatini oluşturan unsurlar da aynı şekilde meydana gelen bir ortak-yaşarlık ilişkisiyle birbirlerine bağlanmışlardır. Yaşamak için gereken şeyleri elde etmede oynadığı role göre uzmanlaşma ve işbölümüne dayanan bir ekolojik düzenin meydana gelmesi ve cemaat içinde ihtiyaçların doğal kaynaklara uyumundan doğan belli bir dengenin kurulması, bu ortak-yaşarlık ilişkilerinin bir ifadesidir (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 155-156). Park, Burgess ve McKenzie'ye göre yarışma halinden denge haline geçiş, cemaat içinde kapladıkları coğrafi alan ve sahip oldukları fonksiyon bakımından birbirlerinden az çok kesin olarak ayrılmış sahaların meydana gelmesiyle mümkün olmuştur. Doğada geçerli olan yarışma sürecinin bir ürünü olduğu için bu alanlara tabii alanlar denilmektedir. İnsanlar ve kurumların mekânın belli yerlerinde toplanmalarından meydana gelen bu doğal alanlar aynı ırk, din, kültür gibi özelliklere sahip olan halkı kendilerine doğru çektikleri için aynı zamanda kültürel birer birim olarak da görülmektedir (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 156).

Doğal alanların en küçüğü ve en basiti semttir. Semt, bir cemaatin yarışma ve iktisadî zorunluluklara bağlı olarak oluşan bölümlerinden her birinin, kendi içinde barındırdığı insanların özellik ve duygularının etkisiyle, kendine ait bir tarihe ve ananeye sahip olan bir mahal halini almasından doğmuştur. Semtlerden başlayarak derece derece şehir içindeki diğer bölümleri, bir bütün

olarak şehri, hinterlandını ve daha geniş ekolojik birimler olan bölgeleri incelemek insan ekolojisiyle uğraşanların başlıca işidir.

Klasik ekolojide şehrin bir merkezden çevreye doğru yayılan tabii alanlar şeklinde farklılaştığı kabul edilmektedir. Önce merkezî bir iş yeri oluşur, sonra insanî varlıklar ve kurumlar merkezden çevreye doğru giden karakteristik kalıplar halinde dağılırlar. Bu görüş en açık ifadesini Burgess'in şehrin tek veya ortak merkezli daireler (*concentric zones*) halinde gelişmekte olduğunu bildiren teorisinde bulmuştur. Merkezden çevreye doğru yayılan bu daireler, şehrin mekân ve zaman içindeki gelişmesini de ifade etmektedir. En içte; büyük mağazalar, oteller, bankalar vs. ile küçük endüstri tesislerinin toplandığı merkezî iş yeri vardır. Bunun etrafında aşağı gelirli sınıfların, göçmenlerin, suçlular ve fahişeler gibi toplumsal zümrenin dışında bırakılmış olanların oturdukları kısım yer alır. Bunu endüstri işçilerinin oturduğu üçüncü bölüm takip eder. Daha dışta serbest meslek çalışanları, küçük iş sahipleri ve memurların oturduğu orta sınıf bölgesi vardır. En dışta ise banliyöler bulunmaktadır (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 157-158).

Park, Burgess ve McKenzie'ye göre tabii alanların mekân içindeki düzenlenişi belli bir hâkimiyet merkezine göre olmaktadır. Kendilerine uygun yer arayan iş tesislerinin mekânın stratejik bir noktasında toplanması ve nüfusun bir kısmıyla birlikte kurumları da kendine çekmesi, bütün cemaate hâkim olan merkezî bir noktanın oluşması sonucunu doğurmuştur. Burgess Chicago'nun merkezinden çevresine doğru gittikçe örneğin genç suçluluğu oranı azalırken, ev sahibi olma oranının arttığını söylemektedir. Dolayısıyla mesela cinsiyet ve yaş grupları, yoksulluk, boşanma, genç suçluluğu gibi değişken bir şartın hâkimiyet merkezine göre belli bir oranda değişme gösterdiğini ileri sürmektedir (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 159).

Klasik ekoloji yaklaşımına göre, tabii alanların belli bir hakimiyet merkezine göre düzenlenmesinden meydana gelen ekolojik düzen sırasıyla şu süreçleri izlemektedir: merkezileşme, merkezden uzaklaşma, istila ve art ardalık, temerküz ve ayrışma/tecrit (*segregation*). Önce merkezileşme aşaması meydana gelmekte ve şehirler bir merkez etrafında nüfusu çekerek büyümektedir. Ardından merkezden çevreye doğru yayılma meydana gelmekte ve bu süreç art arda seriler şeklinde gerçekleşmektedir. Daha sonra şehrin bazı bölümleri, kendine yakın başka bir bölümü istila etmektedir. İstila iki şekilde olmaktadır: Birincisinde bir oturma bölgesi iş yeri ya da iş yeri endüstri bölgesi haline gelebilir. İkincisinde oturma yerinin nüfus özellikleri ırk, din, kültür ve ekonomik statü bakımından tamamen değişebilir ya da bir iş bölgesinde geçerli iş türü değişebilir. Belli karakteristikler tarafından belirlenmiş alanların meydana gelmesi istila ve art ardalık süreçleriyle mümkün olmaktadır. Ekolojik tabii alanların kültürel alanlar halini alma süreci şehir nüfusunun meslek,

yaş, ırk, din, cinsiyet, milliyet bakımından farklı bölümlere ayrılmasıyla devam etmektedir ve bu son süreç ayrışma olarak ifade edilmektedir. Yörükhan McKenzie'nin ayrışma sürecinde temel faktör olarak ekonomik faktörü vurguladığını ifade etmektedir. İleride de klasik ekoloji bu açıdan eleştirilmiştir (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 159-161).

1939'a kadar yapılan çalışmalarda, ister bütün şehir veya şehirle hinterlandının ilişkisi, isterse daha geniş birimler olan bölgeler üzerinde durulmuş olsun, esas olarak klasik ekoloji bakış açısına bağlı kalınmıştır. 1940'tan sonra ise eleştirel bir dönem başlamış ve Walter Irving Firey, ilk ekoloji teorilerini mekanların düzenini ekonomik bir fenomen olarak görmeleri, psiko-sosyal ve kültürel faktörlere hemen hiç yer vermemeleri bakımından eleştirmiştir. Bundan sonra da ekoloji alanında yeni bir terim, "kültürel ekoloji" ortaya çıkmıştır. Julian Haynes Steward'a göre kültürel ekoloji, çevrenin kültür üzerindeki etkilerini, birbirinden farklı alanlardaki kültür özellikleri ve kültür kalıplarının kökenini araştırmaktadır. Steward ayrıca kültür kalıplarının organik özelliklere benzetilemeyeceğini, bu bakımdan bunların yarışma, art ardalık gibi biyolojiden alınmış kavramlarla değil, ancak kültürel kavram ve yöntemlerle açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede de yeni araştırmacılar ekolojik problemleri daha objektif ve ölçülebilir hale getirmeleri ve bu maksatla çok daha karmaşık ve gelişmiş yöntem ve teknikler kullanmaları bakımından eskilerden farklılaşmışlardır. Böylece daha çok istatistik teknikler gibi ölçüm teknikleri kullanarak objektiflik kazanmaya çalışmışlardır (A. Yörükân, 1958-1959a, s. 162-164).

Türkiye'deki şehirleşme süreçlerinin de bu ekolojik açıklamalara büyük ölçüde uygunluk gösterdiği görülmektedir: Şehirlerde iş alanlarının ve oturma bölgelerinin zaman içinde farklılaşması, merkezî alanların talî hale gelmesi, talî olan kimi bölgelerde önce çöküntünün ortaya çıkması sonra soylulaştırma faaliyetlerinin yapılması gibi... Ayrıca ülkemizdeki gecekondu bölgeleri de sosyal ayrışma (*segregation*) ile ilişkilendirilebilir. Bütün bunlar kentin sadece bir mekân olmadığını, hem ekonomik ilişkiler ağının merkezinde, hem de sürekli değişen sosyal ve kültürel etkilerin ortasında yer aldığını göstermektedir.

Sosyal Psikoloji Açısından Kent

Sosyoloji Dergisi'nin 13-14. sayısında "Nouvelle araştırması" adıyla yayımlanan yazısında Yörükân, etnograf Lucien Bernot ve psikolog René Blancard tarafından Fransa'nın Nouvelle köyünde Temmuz 1949-Mart 1950 arasında yapılan araştırmasını tanıtmaktadır. Bu araştırmanın amacı, bireysel karakter özellikleriyle kolektif davranışlar arasındaki ilişkiyi araştırmak ve Nouvelle cemaatinin sahip olduğu özelliklerin bireyin davranışına şekil vermede ne derece rol oynadığını belirlemektir. Araştırmada sosyolojik gözleme olduğu

kadar psikolojik ölçüye de yer verilmiş ve araştırma sosyolojik ve psikolojik araştırma sonuçlarının karşılaştırılmasına dayandırılmıştır (A. Yörükân, 1958-1959b, s. 256).

Bir saha çalışması olan Nouville araştırmasında doğrudan sosyolojik gözlemler farklı yaş, cinsiyet ve meslek gruplarına dahil olan bireylerle yapılan mülakat ve anketlerden elde edilmiş bilgilerle desteklenmiştir. Bölgenin tarih boyunca sahip olduğu sosyal, demografik ve ekonomik özellikler değerlendirilmiştir. Bireysel özellikler ve davranışların belirlenmesinde ise psikolojik ölçü teknikleri kullanılmıştır. Bireyin davranışı ile zümre ve cemaate ait olan davranış şekli arasında karşılaştırmalar yapabilmek için uygun testler seçilmiştir. Araştırmacılar, birinci olarak tarihi, coğrafi, iktisadi, demografik ve ekolojik farklar yüzünden Nouville cemaatinin, bireyler arasında işbirliğinden çok, çatışmalarla belirlenmiş bir cemaat olduğunu, ikinci olarak iktisadi hayatın doğurduğu güçlüklerin Nouville'lilere gelecekte kaygı duyan bir davranış kazandırdığını, üçüncü olarak da Nouville eğitim sisteminin, özellikle çocuğa ilk yıllarda verilen eğitimin negatif temayülleri geliştirecek bir etkide bulunduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Yörükân araştırmacıların, araştırmalarında dayandıkları herhangi bir teori olmasa da, ayrıntılı tasvirleri ve iyi kurulmuş ilişkilere sahip olması ve psikolojik ölçüleri de kullanmış olması nedeniyle önemli bir yere sahip olduğunu düşünmektedir (1958-1959b, s. 256-263). Yörükân'ın bize tanıttığı bu araştırma, köy ve kent araştırmalarında sosyolojik olduğu kadar psikolojik ve sosyal psikolojik etkenlere de verdiği önemi anlamamıza izin vermektedir.

“Konut ve ruh sağlığı” adlı yazısı Yörükân'ın kenti ele alırken de sosyal psikolojiye müracaat ettiğini göstermektedir. 1965 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi'nin düzenlediği II. Konut Paneli'nde sunduğu bu bildirisinde Yörükân, konut konusunun “insanî” yönlerini vurgulamış, insanların barınma yoğunlukları ve standartları ile ruh sağlıkları arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmiştir.⁴ Yörükân'a göre, insanların barındıkları konutlarla davranışları ya da ruh sağlıkları arasındaki ilişkiye yönelik ilgi ve araştırmalar XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında ortaya çıkmıştır. Bu alandaki ilk örnekler Amerika'da işçi aileleri ve aile bütçeleri ile ilgili çalışmalar ve “slum”larla ilgili araştırmalardır. Ayrıca yine Amerika'da gelişen *insan ekolojisi*, konut ve çevre arasında ilişkileri gösteren *beşeri coğrafya* ve maddi faktörlerin sosyal ilişkiler üzerinde etkisine önem veren *etnoloji* bu çalışma alanının gelişmesine katkı sağlamıştır.

İnşa edilecek konutlarda oturacak insanların ihtiyaçlarını tespit ve tahlil etmeye önem veren (Fransa'da Le Corbusier gibi) şehirciler, mimarlar ve idarecileri de buna eklemek gerekmektedir. Yörükân 1935'lerden sonra daha

⁴ Bu bildiri 1965 yılında Yapı Araştırma Kurumu tarafından yayımlanmıştır (T. Yörükân, 2008, s. 249-250).

sistematik araştırmaların yapıldığını, Amerika'daki araştırmalarda hem konut ve ruh sağlığı arasında ilişkinin, hem de hangi konut tipinin arzu edildiğinin sorgulandığını açıklamaktadır. Yine bu bağlamda konut, konut tipinin değişmesi ve aile hayatına etkileri üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bu konu Fransa'da özellikle 1950'li yıllarda araştırılmıştır (A. Yörükân, 2006, s. 143-146).

Yörükân bu çerçevede *kötü konut* üzerinde durmuştur. Kimi konutlar yapıldığı zamanda kötü olmadığı halde zamanla kötüleşip bozulmuşlar; kimi konutlar ise başlangıcından itibaren kötü konut olarak nitelendirilebilecek durumda olmuşlardır. Her toplumda, ekolojide art arda geliş kavramıyla açıklanan, üst sosyo-ekonomik sınıflar tarafından terkedilmiş kimi konutların daha aşağı sınıflarca işgal edildiği zamanlar olmuştur. Böylece bu tip konutlar iyice kötü konut niteliğine dönerler. Kötü malzemeyle, sağlık koşullarına uymayan konutlar inşa etmek zorunda kalan göç etmeye mecbur kalmış insanların yaşama alanları ve konutları Amerika'da "slum", Fransa'da "taudis" adlarıyla anılmaktadır. Benzer bir şekilde bizde de acele ve derme çatma olarak yapılan gecekondular mevcuttur (A. Yörükân, 2006, s. 146-147).

Yörükân, çeşitli araştırmalardan hareketle, kötü konutu teşhis etmeye yaracak bazı göstergelere değinmektedir: Konutun yaşı ve inşa kalitesi; konutun ışık, ses, nem, havadarlık açılarından yetersizliği; konuttaki barınma yoğunluğu; konut tipinin önemi, barınma yoğunluğu olmasa bile evin bahçesinin olup olmaması; konutta yaşayan kişilerin uyum ve sosyalleşme eğilimleri; konutun içinde bulunduğu çevrenin coğrafi, ekolojik, sosyo-ekonomik özellikleri... Kısacası konutun insan davranışları üzerinde rolü olduğunu, bunun kimi zaman ölçülebilme imkanının olduğunu, kimi zaman ise niteliksel bir etken olarak ruh sağlığını etkileyen bir rol oynadığını ifade etmektedir (A. Yörükân, 2006, s. 148-150). Kötü konutun ruh sağlığı üzerinde iki türlü etkisinden söz eden Yörükân'a göre, ya konut fiziksel özellikleri nedeniyle bireyler üzerinde baskı yaratarak ruhsal bozukluklara neden olur ya da aile üyeleri arasındaki ilişkileri bozarak gerginlikler ve çatışmalar yaratıp nevrozların doğmasına veya artmasına neden olur (2006, s. 151).

Yörükân'ın konut, insan ihtiyaçları ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiye dikkat çektiği bu yazının, günümüzde hâlâ çok önemli olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Günümüzde Türkiye'de nüfusun yoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır⁵ ve son yıllarda psikolojik şikâyetleri olanların sayısı hızla artmaktadır.⁶ Bu sorunun artışında yıllardır kentlerimizi kaplayan betonlaşmanın da payı olabilir mi? Kuşkusuz insanların doğaya ulaşmasına imkân tanımaya-

⁵ TÜİK'in 2012 yılı verilerine baktığımızda nüfusun %77,3'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (TÜİK, 2014).

⁶ Sağlık Bakanlığının bildirdiğine göre de 2009-2013 yılları arasında bu nedenle doktora başvuruların sayısı üç kat artmıştır (Hürriyet, 2014).

çak kadar yoğun bir betonlaşmanın fizyolojik ve psikolojik etkileri üzerinde düşünülmesi gerekiyor.

Kültürel Bir Birim Olarak Kent

Betonlaşmanın ve bir örnek mimarinin sadece psikolojik açıdan değil sosyo-kültürel açıdan da çeşitli sorunlara yol açtığı söylenebilir. Bir örnek betonarme konutların, insanların çeşitli sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına cevap veremediği, yakın tarihli bir gazete haberiyle bir kez daha gündeme geldi (*Sabah*, 2014). Habere göre; Diyarbakır'da yedi katlı bir apartmanın terasına bağlanmadan bırakılan bir keçi, caddede bulunan 11 yaşındaki bir kızın üzerine düşüp ölümüne sebep olmuştu. Haberdeki dilin vurgusunun aksine, esas sorun tabii ki keçinin bağlanmaması değil, terasta bulunmak zorunda oluşudur. Burada Cengiz Bektaş'ın (2013) "ev" in nasıl yaşama kültürünün bir ürünü olduğunu ele aldığı *Türk evi* başlıklı kitabını anmamız gerekiyor. Ev, gerek mimarî tarzı, gerek yapı malzemesi gerekse izin verdiği yaşam tarzları açısından ikamet eden insanlara belli bir yaşam kültürünü sunmaktadır. İşte bu yaşam kültürü kimi durumda zorlayıcı ya da mutsuzlaştırıcı bir faktör olabilir. Yukarıdaki habere tekrar dönersek, keçi sahibi olmak isteyen herhangi bir bireyin ihtiyaçlarını karşılayacak konut tipi bahçeli bir konut olmalıyken apartmanda ikamet etmek zorunda kalması, bir dizi zorluğun ötesinde trajik bir sonucun yaşanmasına yol açmıştır. Bu nedenle yaklaşık elli yıl önce Yörükân'ın gündeme getirdiği konutlar ile insan ihtiyaçları arasındaki ilişki bugün canlılığını korumaktadır.

Ayda Yörükân'ın eşiyile birlikte afet ve gecekondu bölgeleri için yapılan çok sayıda araştırmanın da içinde yer aldığını biliyoruz. 1966 yılında *Türkiye'de şehirleşme ve konut durumu: Gecekondu ve konut politikası* kronolojik olarak bunların ilkidir. Yörükân afet yerleştirme bölgeleriyle gecekondu önleme bölgelerinde yapılacak yeniden yerleştirme işlemleri sırasında yöneticilerin dikkat etmeleri gereken hususlar üzerine de bir kitap yazmıştır. Bu kitap *Yeniden yerleştirme ve gerginlik hallerinde yöneticilere tavsiyeler* başlığıyla İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi tarafından 1968'de yayımlanmıştır (T. Yörükân, 2008, s. 249-250). 1975 yılında ise *Gecekondu bölgeleri için sosyal yapı rehberi*, yine aynı yıl *Sosyal yapı ve konut araştırma rehberi yardımcı araştırma teknikleri* adlı ortak kitapları İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü yayınları olarak basılmıştır (T. Yörükân, 2008, s. 255-267).

Yörükân kent yaşamında kültürel ihtiyaçların giderilmesi konusuna özel bir önem vermiştir. Bu konudaki vurgusunun, çevre ile kültür arasındaki ilişkilere odaklanan, Chicago Okulu'nun iktisat merkezli ekolojik yaklaşımını eleştiren ve kültürel yaşamın biyolojik değil kültürel kavramlarla açıklanabile-

ceğini savunan Julian Haynes Steward'ın "kültürel ekoloji" yaklaşımıyla paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz.

Kenti kültürel bir birim olarak görme konusunda Yörükân'ın temel beslenme kaynağı ise René Maunier olmuştur. Yörükân'ın Eski Yunan, Roma, Orta Çağ ve Sanayi Devrimi sonrası şehirlerinden hareketle geliştirilen şehirleşme teorilerinin ötesine uzanan arayışı, aradığını Maunier'nin bütün çağları ve medeniyetleri içine alan, aşağıda daha ayrıntılı olarak değerlendireceğimiz "kent tipolojisi"nde bulmuştur. Yörükân öncelikle Maunier vasıtasıyla ülkemizde kentin kültür açısından ele alınışına katkıda bulunmuştur. Nitekim sonraki yıllarda Korkut Tuna'nın yazacağı Şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması üzerine sosyolojik bir deneme başlıklı kitapta (1987) şehir teorileri ve Doğu şehri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Avrupa ve Amerika'da Kent Teorileri

"Şehir sosyolojisinin teorik temelleri: Temel kavramlar, teoriler ve problemler" adıyla 1968 yılında yayımlanan ve aynı adlı kitabın bir bölümünü oluşturan yazı da Turhan Yörükân'ın derlemesinde yer almaktadır. Ayda Yörükân (2006, s. 37) girişte kitabının sunuşunu şöyle yapmaktadır: "şehir sosyolojisinin tarihi gelişme seyri içerisinde ortaya konmuş olan belli başlı teoriler ele alınmış, ana kavramlar ve problemler, bu teorilerle olan bağlantıları içerisinde gözden geçirilmiştir."

Söz konusu bölümü incelediğimizde, önce şehrin sosyoloji tarihinde kullanılan sınıflandırmalar ekseninde tanımlandığını görüyoruz. Bu sınıflandırmalar, Töennies'in cemaat/cemiyet, Durkheim'in mekanik/organik dayanışma ayrımlarıyla başlayıp Franklin Giddings ile Amerikan sosyolojisinde devam eden etnik/demotik (halka ait) cemiyetler, Howard Becker'la kutsal (adet ve geleneklere bağlı)/laik (sözleşmeye dayanan, heterojen, kozmopolit) cemiyetler, Robert Redfield'le folk/şehir cemiyeti ayrımlarının işaret ettiği daha homojen topluluklarla daha karmaşık toplulukların karşılaştırma eksenini esas almaktadır.

Ayda Yörükân (2006, s. 47) daha önce yapılanlardan daha objektif ve sosyolojik olduğunu düşündüğü René Maunier'nin Şehirlerin menşei ve ekonomik *fonksiyonu* adlı eserindeki şehir tarifini benimsemektedir: "Maunier'ye göre şehir, nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler vs. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubudur."

Yörükân şehrin köye göre farklı özelliklerini şöyle ifade etmektedir: Heterojen ve yoğun nüfus; bireysel olmayan, soğuk, yüzeysel ve kısa süreli ilişkiler; bireyselliğin, özgürlüğün geliştiği bir çevre; buna bağlı olarak da insanın yalnızlık ve güvensizliğinin arttığı bir ortam; sosyal kontrolün azlığı; formel iş

organizasyonu; sosyal hareketlilik; dinamik bir kültür ve sonuçta bütün bunların bir yansıması olarak kazalar, suçlar, ruh hastalıkları, alkolizm, sefalet ve fuhşun da mekanı olması. Bütün bu çerçevede köy ve şehir davranış özellikleri, hayat tarzları, kültür kalıpları ve şahsiyet yapıları bakımından birbirinden ayrılan bireylerden ve gruplardan meydana gelen ve yapıları, fonksiyonları, kurumları ve problemleri farklı iki sosyal dünya olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Ayda Yörükân (2006, s. 49-55), köyle şehir arasındaki bu farklılıkların ilerlemiş toplumlarda ortadan kalktığını, bu değişimin de özellikle haberleşme ağları nedeniyle köylere her türlü bilginin ve konforun girmesi sayesinde olduğunu bildirmektedir.

Yörükân çalışmasının ikinci kısmında önce Avrupa'da şehir sosyolojisi çalışmalarının temelleri üzerinde durmaktadır. Fustel de Coulanges'a göre antik şehir, Henry Maine'e göre hukukî bir yapı olarak şehir, Frederic Maitland'a göre askerî şehir, Siegfried Rietschel'e göre pazara bağlı şehir, Georg von Below'a göre zanaata bağlı şehir, Paul Meuriot'a göre endüstri ve göçe bağlı şehir, Henri Pirenne'e göre ise ticarete bağlı şehir tezlerini açıkladıktan sonra, "şehrin kuruluşu ve gelişmesi olayı" nı tek bir faktörle açıklamanın yanlış olduğunu belirtmektedir. Yörükân "şehrin kuruluşunu ve gelişmesini, bütün çağlarda ve medeniyetlerde ortaya çıkan sosyolojik bir olay olarak gördüğümüz zaman, artık tek bir faktöre bağlanamayacak kadar karmaşık bir süreçle karşı karşıya bulunuyoruz" diye düşünmektedir (2006, s. 61).

Daha sonra ortaya çıkan şehir teorilerinin daha geniş ve sistemli olduğunu belirten Yörükân, Georg Simmel'in "Büyük Şehir ve Manevi Hayat", René Maunier'nin "Şehirlerin Menşei ve Ekonomik Fonksiyonu" ve Max Weber'in "Şehir" adlı incelemelerini bu bağlamda değerlendirmektedir.

Simmel "şehir hayatının şahsiyet üzerindeki etkilerini ve şahsiyette meydana getirmiş olduğu değişiklikleri" incelerken kendisinden önceki teorilerden farklılaşmakta ve şehir hayatının modern insanı derinden etkilediği noktasından hareket ederek şehirliye has olan düşünce tarzını araştırmaktadır. Simmel'e göre şehir insanı köyde yaşayan bir insan gibi kalbiyle yani duygularıyla hareket etmez; aksine düşünceleriyle hareket eder. Bu da şehir hayatının şahsiyet üzerinde meydana getirdiği ilk değişikliktir. Şehrin ekonomik düzeni ile şehir zihniyeti arasında da sıkı bir benzerlik vardır. Kişisel ilişkilerin yerini anonim ve kişisel olmayan ilişkiler almıştır. Hatta şehir insanı niteliksel değerleri ölçülebilir değerlere dönüştürmeye, zamanını ve başka insanlarla olan ilişkilerini belli ölçülere ve şemalara göre ayarlamaya başlamışlardır (A. Yörükân, 2006, s. 64). Bununla birlikte şehir hayatında insanların başkalarıyla yüzeysel ve kısa süreli ilişkiler kurmak zorunda olmaları; bu durumun bir sonucu olarak çekingenlik ve itme halinin ortaya çıkması sonuçta bireyi özgürleştirmektedir. Şehirde yaşayan bir insan köy ya da kasabada yaşayan birine göre çok daha

fazla özgürdür ve bireyselliğini kazanmıştır. Yörükân (2006, s. 65-66) Simmel'in bakış açısının temelini, "köy hayatından şehir hayatına geçilmesiyle birlikte şahsiyette meydana gelen değişiklikler" olduğunu söylemektedir.

Maunier ise tek bir nedenle şehiri incelemenin doğru olmadığını ancak morfolojik faktöre özel önem vermek gerektiğini düşünmektedir. Yörükân (2006, s. 66-67), birçok eksiklikleri olmasına rağmen Maunier'nin kendisinden önceki sosyologlardan farkının, tarihî gelişme içinde, kabilelerin bir araya gelmesiyle meydana gelmiş ilk şehirlerden büyük endüstri şehirlerine varana kadar fonksiyonlarına göre, önce 'farklılaşmış ve farklılaşmamış' şehir, sonra bunların alt kategorileri olmak üzere geniş ve sistemli bir şehir tipolojisi örneği vermeye çalışması olduğunu söylemektedir.

Şehir deyince sadece Batı şehrini anlamak gerektiğini düşünen Max Weber de şehri bir müesseseler bütünü olarak ifade etmektedir. Buna göre şehrin ortaya çıkabilmesi için ticari ilişkilerin ön planda olduğu bir toplumda bir kale, pazar yeri, belli bir otonomiye sahip hukuk düzeni, belli bir konfederasyon şekli, bir dereceye kadar bağımsız olma koşullarının sağlanması gerekmektedir. Yörükân (2006, s. 68-69) Weber'in bu çerçevede Batı toplumuna has bir oluşum olarak tanımladığı şehrin Maunier'ninkinden daha sınırlı olduğunu belirtmektedir.

Ayda Yörükân Amerika'da şehir sosyolojisi çalışmalarını ise şu şekilde ele almaktadır: Her şeyden önce bu çalışmalar pratik bir ihtiyaçtan doğmuştur. XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında şehir hayatında karşılaşılan problemler (işsizlik, kötü iş koşulları, suç, sefalet gibi) bunları önlemek ve koşulları düzeltmek amacıyla bir grup araştırmacı sosyal araştırmalar yapmışlardır. Sosyolog olmayan bu kişilere 'muckraker' adı verilmektedir ve bu araştırmalar teorik bir temelden yoksundur (A. Yörükân, 2006, s. 69-72). Bir şehir teorisine yönelik ilk çalışmaların C. H. Cooley (1894) ve Alfred Weber (1899) tarafından yapıldığını söyleyen Yörükân (2006, s. 72-73), Cooley'nin şehirlerin kuruluş ve yerleşme nedenleri üzerinde durduğunu Weber'in ise XIX. yüzyılda şehirlerin gelişmesinde ekonomik, politik ve sosyal faktörlerle ilgili istatistik bilgiler verdiğini söylemektedir. Bu çalışmaların ardından sistemli bir ilgi gelişmeye başlar. Chicago Üniversitesi'nde 1915'de başlayan çalışmaların sonucu 1925 yılında Robert E. Park ve Ernest W. Burgess'in birlikte yayımladıkları Şehir adlı eserde görülmektedir. Park, Burgess ve McKenzie tarafından geliştirilen, bitki ve hayvan ekolojisindeki gelişmelerin bir yansıması olan ve sosyoloji tarihinde ekolojik teori olarak adlandırılan teori böylece ortaya çıkıyordu (A. Yörükân, 2006, s. 74-84). Yörükân ayrıca ekolojik teoriye paralel olarak ve onu tamamlayacak şekilde sosyal psikolojik teorisinin de geliştiğini anlatmaktadır. Sosyal psikolojik teori ilk ifadesini Louis Wirth'in "Bir yaşam tarzı olarak şehirleşme" adlı yazısında bulmaktadır. Wirth de Sim-

mel gibi şehir konusunu bir şahsiyet ve zihniyet problemi olarak ele almıştır. Şehirleşme hayat tarzında meydana gelen bir değişikliktir. Değişikliğin nedeni şehrin büyüklüğü yani çok sayıda insanın yaşadığı yer olması; yoğunluğu yani farklılaşmış ve uzmanlaşmış insanlardan meydana gelmesi; heterojenliği yani tabakalaşmış bir sosyal yapı olmasından kaynaklanmaktadır (A. Yörükân, 2006, s. 84-87).

Bir Kent Tipolojisi Denemesi: René Maunier

Son olarak, Ayda Yörükân'ın "René Maunier'nin şehir teorisi" başlıklı yazısına değineceğiz. Bu yazısında Yörükân, Maunier'nin şehir tipolojisini anlatmakta ve insan ekolojisi yaklaşımına etkilerini değerlendirmektedir. 1887-1951 yılları arasında yaşayan, Durkheim okulunun temsilcisi Fransız sosyolog Maunier'nin, teorik yöneliminin sosyolojistik ortodoksluğa kaçmadığı belirtilmektedir. Maunier'nin görüşlerini yukarıda ele aldığımız için burada tekrar üzerinde durmayacağız. Ancak Yörükân'ın neden Maunier'nin görüşlerine önem verdiğini şöyle aktarabiliriz: Maunier'ye gelene kadar ortaya konmuş incelemeler daha çok belli bir çağ veya belli bir medeniyetteki şehir tipleri üzerinde durmaktadır. Genellikle ya eski Yunan ve Roma şehirlerini, ya Orta Çağ şehirlerini, ya da endüstrinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan Batı şehirlerini araştırma konusu seçmişler ve çoğu kere, buradan, şehirleşme olayını bütünüyle açıklama amacını güden genel sonuçlara varmışlardır. Şehir veya şehirleşme olayını, hemen bütün çağları ve medeniyetleri içine alacak şekilde geniş bir görüş açısından görmeye ve çeşitli kaynaklardan elde ettiği verilere dayanarak belli bir senteze, sistemli bir şehir tipolojisine ulaşmaya çalışan ilk defa Maunier olmuştur (A. Yörükân, 2006, s. 91). Zaman ve mekân içinde gerek fonksiyonları, gerekse morfolojik özellikleri bakımından farklı şehir tiplerini hesaba katan Maunier, her bir şehir tipinin ancak çok yönlü bir faktörler grubuyla açıklanabileceğini söylemiştir. Ayrıca Yörükân şu noktanın da altını çizmektedir: İnsan ekolojisi her şeyden önce şehir yerleşmesinin ekolojik düzeni, yani şehri meydana getiren unsurların, insanlar ve müesseselerin mekan üzerindeki dağılışı kalıplarıyla ilgilenmiştir. Maunier'nin şehrin kuruluşu ve gelişmesi olayını daima lokal temeliyle ilişkiye getirerek incelemeye çalıştığı ve daha çok şehrin lokal bölünüşü, yani şehir yerleşmesinin iç yapısı, yapı ve fonksiyon bakımından farklılaşması üzerinde durduğu düşünülecek olursa, incelemesini insan ekolojisi alanındaki ilk çalışma olarak görmek yanlış olmayacaktır. Maunier üzerinde durduğu konular daha sonra Park, Burgess ve McKenzie'nin çalışmalarıyla, insan ekolojisinin temel problemleri haline getirilmiştir (A. Yörükân, 2006, s. 104-106).

Gerçekten Maunier'nin önemi öncelikle teorik yaklaşımının sadece Batı şehri ile sınırlı kalmayıp, farklı medeniyetleri de kuşatacak bir açıklama çabası

içinde olmasıdır. Ayrıca, üzerinde durduğu konular sonraları önem kazanacak insan ekolojisine bir çerçeve sağladığı için de dikkat çekicidir.

Kent Sosyolojisi Çevirileri

Ayda Yörükân, Chombart de Lauwe ve arkadaşlarının *Konut ve aile konusunda Fransız mimarlarının bugünkü eğilimleri* adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Bu kitap Le Corbusier başta olmak üzere ünlü Fransız mimarlarıyla bir dizi konuşmayı içermektedir. Yörükân bu kitaba yazdığı önsözde, konut ve aile arasında ilişki olduğunu, kötü konutun ailelerin ve bireylerin hayatına zarar verici etkilerde bulunduğunu ifade etmiştir (T. Yörükân, 2008, s. 251).

Turhan Yörükân'ın ifadesiyle, şehrin fizikî-ekolojik çehresindeki olumsuz değişimler de Ayda Yörükân'ı etkilemiştir. Özellikle İstanbul'un çeşitli semtlerinin klasik yapılarının yerinin apartmanlarla dolması ve çevrenin tahrip olması karşısında, İmar ve İskan Bakanlığının üst kademe yöneticilerini etkilemek amacıyla *Atina Anlaşması*'ni Türkçeye kazandırmıştır. 1933'te Atina'da toplanan ve sekreterliğini Fransız mimar ve şehirci Le Corbusier'nin yaptığı kongredeki uzmanların şehircilik anayasası niteliğinde hazırladıkları ve Atina Anlaşması olarak anılan metin Ayda Yörükân'ın çevirisi ile İmar ve İskan Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi yayını olarak 1969 yılında yayımlanmıştır. Yine aynı yıl *Modern şehir ve insan sağlığı* adıyla çeviri derlemesi aynı bakanlığın Sosyal Araştırma Dairesi'nce yayımlanmıştır.⁷

Bu çeviri metinlerin konularından da anladığımız gibi A. Yörükân şehirleşmeye hem ekolojik açıdan hem de sosyal psikolojik açıdan yaklaşmaktadır. Turhan Yörükân (2008, s. 252), Ayda Yörükân'ın yaklaşık yirmi yıl sonra başlayacak olan çevre bilincinin oluşmasına anlamlı bir katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Biz bir adım daha ileri giderek, döneminin şehirleşme aşaması ve tartışmaları açısından baktığımızda Ayda Yörükân'ın çok ileri bir konumda olduğunu, bir çevre bilincinin oluşmasının gerekliliğine çok erken bir tarihte işaret ettiğini, hatta bu konunun kabul görmesi için hâlâ uzun yıllara ihtiyaç olduğunu söylemek istiyoruz.

Emekli olduktan sonra da çeviri yapmaya devam ettiğini ancak şehircilik dışı konulara, psikoloji, felsefe ve biyografilere yöneldiğini görüyoruz. 17 yıl süren emeklilik hayatı boyunca Adler, Fromm, Horney ve Zweig'dan çeviriler yapmıştır. (T. Yörükân, 2008, s. 255).

⁷ Bu derlemede yer alan yazılar şunlardır: Ian L. McHarg'dan İnsanların şehrinde tabiatın yeri, Leonard J. Duhl'den Şehirleşme ve insan ihtiyaçları, E. James Lieberman ile Leonard J. Duhl'den Şehirsel çevrede beden ve ruh sağlığı, A. Luchini'den *Modern insanın sinir yorgunluğu*, Henry Wechesler'den Şehirsel toplumun büyümesi, ruh çöküntüsü ile ilgili bozukluklar ve intihar (T. Yörükân, 2008, s. 252).

Sonuç

Sonuç olarak Ayda Yörükhan'ın Türkiye'de sosyolojinin gelişimine katkısının iki ana noktada toplanması mümkündür. Birincisi, René Maunier'nin görüşleri vasıtasıyla dile getirdiği ve altını çizdiği Doğu Şehri konusudur. Kendisinden sonra bölümümüzde Korkut Tuna bu konuyu çok daha kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve Kent Sosyolojisi derslerinde tartışmıştır. İkinci nokta Ayda Yörükân'ın kentsel yaşam tarzının ürettiği çeşitli sorunlar üzerinde gündeme getirdiği konulardır. Aslında temel ilgisinin insanı göz ardı eden kentleşme olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, yukarıda ele aldığımız çalışmalarında da görüldüğü gibi, insan hayatının ekolojik, sosyal psikolojik ve kültürel boyutları çalışmalarında öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Yörükân'ın Türkiye'deki kent sosyolojisi literatürüne katkıda bulunup zenginleştirdiği bakış açıları ekolojik, sosyal psikolojik ve kültürel yaklaşımlar şeklinde sıralanabilir. Bugün kentler, söz konusu çalışmaların yapıldığı dönemlerden çok daha fazla toplumlarının belirleyicisidir. Gerek kapladığı coğrafyaya oranla devasa nüfusa sahip olan İstanbul, gerekse doğudan batıya, kuzeyden güneye farklı açılardan sosyolojik incelemelerin yapılabileceği Türkiye'nin diğer şehirleri, her geçen yıl pek çok yeni çalışma için araştırmacıları beklemektedir. Dolayısıyla yıllar önce kent konusuna ilgi duyan Ayda Yörükân'ın yazdıklarını okumak, günümüz araştırmacılarının kent sosyolojisinin gelişimini daha iyi kavramalarına neden olacak ve katkı sağlayacaktır.

Şatıroğlu, A. (2014). [Extended Abstract] Ayda Yörükân's works on urban sociology. *Turkish Journal of Sociology*, 2014/2, 3/29, pp.403-406

EXTENDED ABSTRACT

Ayda Yörükân's Works on Urban Sociology

Ayşen Şatıroğlu*

Today, urban sociology is one of the dynamic subcategories of sociology. This paper aims to present Ayda Yörükân's studies related with urban sociology. Ayda (Tanyeli) Yörükân was born on July 14, 1928. She attended Philosophy Department of İstanbul University. In 1951, she finished her master thesis; named "*Alışkanlıkların kazanılması*". Soon after her graduation, she had won the assistance exam of Faculty of Literacy and became an assistant at Sociology Department in which she was also a student of Hilmi Ziya Ülken. She worked at university more than ten years. She got married with Turhan Yörükân, who was working at the same department, in 1957. Her PhD studies were about urban sociology and human ecology. She had completed her doctorate thesis in 1959, named "*René Maunier ve sosyal morfoloji*". After she had left university with her husband, she started to work at Ministry of Development and Housing. She managed Social Research Department until the middle of 1970s. There, she made efficient translation and copyright works about city/urban. In 1976, she retired. She was just 48 years old. She continued her intellectual studies and translations after she retired. She died on March 16, 1993.

This paper aims to introduce Yörükân's urban studies because most of the urban sociology studies in Turkey have not mentioned about them. There are very limited studies that cited Yörükân's writings. Whereas, Yörükân did many studies about urban sociology, starting from 1950s. She contributed to Turkish literature by dealing with both urban theories and problems. Her city definition was not limited with the characteristics of West cities, like René Maunier's city theory. She also focused on the development and problems of human ecology; studied ecological, socio-psychological and cultural dimensions of urban life; and made translations about this issues.

In this paper, Yörükân's urban sociology studies were grouped according to chronological and thematic characteristic.

"Gönen bölge monografisi" was her first article that was published at *Journal of Sociology*. At this study, she focused on the settlements and adaptation problems of immigrants coming form Balkans and Caucasia to Gönen.

* Assist. Prof., İstanbul University Faculty of Letters Department of Sociology, satiroglu.aysen@gmail.com.

Her second article was “İnsan ekolojisinin gelişme ve problemleri”. At this article, she gave information about the development of human ecology, appeared in 1920s. The ideas of Park, Burgess and McKenzie were defined as “classical ecology”. Classical ecology explains human ecology by focusing the distribution of human and social institutions within space. It aims to examine the factors and principles that determine these distributions. In classical ecology, the city is considered to differ as natural areas from a center to environment. The ecological system, resulting from the organizations of natural areas by a domination center, follows three processes: centralization and decentralization, invasion and succession, concentration and segregation.

Within the 13-14th number of Journal of Sociology, Yörükân introduced the “study of Nouville” which was done by ethnographer Lucien Bernot and psychologist Réne Blancard in the Nouville village of France between July 1949 and March 1950. The aim of the study was to examine the relationship between individual characteristics and collective behaviors, and the role of Nouville community on shaping individual behaviors. Firstly, researchers stated that Nouville community is identified by conflict rather than solidarity because of historical, geographical, economical, demographic and ecological factors. Secondly, they mentioned that the difficulty of economic life and future concerns have effect on the behaviors of Nouville community. Moreover, it was found that education system of Nouville affect children though developing negative attitudes. This study showed that not only sociological factors but also psychological and socio-psychological factors are important for urban and rural studies.

Her study “Konut ve ruh sağlığı” showed Yörükân’s emphasis on socio-psychological factors while studying urban. She presented this study at 2nd Housing Panel at Architecture Faculty of İTÜ in 1965. She highlighted “humane” side of housing subject and showed the relationship between housing standards and mental health.

In this context, Yörükân studied topic of *bad housing*. She explained the reasons of bad housing. Some buildings were not bad while they were constructed, but by passage of time they became bad. Some buildings can be categorized as bad since its start.

We know that Yörükân and her husband took place in many studies about natural disasters and slum areas. Their first study was *Türkiye’de şehirleşme ve konut durumu: Gecekondu ve konut politikası* done in 1966. She also wrote a book giving advices to administrators who were supposed to make replacement in the regions affected by natural disasters and slum preventing regions. This book was published in 1968 with the title *Yeniden yerleştirme ve gerginlik hallerinde yöneticilere tavsiyeler*. In 1975, she published two more books: *Gece-*

kondu bölgeleri için sosyal yapı rehberi and *Sosyal yapı ve konut araştırma rehberi yardımcı araştırma teknikleri*.

Besides these applied studies, Yörükân was interested in urban theories as well. In her article, named “Şehir sosyolojisinin teorik temelleri: Temel kavramlar, teoriler ve problemler”, she examined the major theories and evaluated the relation between theories and major conceptions and problems.

Within the affluent discussion, Yörükân adopted the city description of Maunier in *Şehirlerin menşei ve ekonomik fonksiyonu*, as she found it more objective and sociological. According to Maunier the city, which has a narrow geographical base compared to its population, is a settlement group that consists of heterogeneous groups such as families, professional groups, social classes, and religious sects.

Yörükân thought that we couldn't explain the establishment and development of the city just by one factor when we consider the complicated course that goes along through the ages and civilizations as a sociological event. Yörükân said that besides some insufficiencies, the difference of Maunier from the previous sociologists was that he gives a broad and systematic example of city typology.

We know that Yörükân had contributions to urban sociology literature with her translations as well. She translated *Konut ve aile konusunda Fransız mimarlarının bugünkü eğilimleri* by Chombart de Lauwe and friends and the collected works *Atina Anlaşması* and *Modern şehir ve insan sağlığı* into Turkish.

Finally, we know that she made translations besides urbanism in psychology, philosophy and biographies after her retirement.

Keywords: Ayda Yörükân, Urban Sociology, René Maunier, Human Ecology, Bad Housing, and City as a Cultural Unit

Kaynakça | References

- Akyurt, M. ve Yaman, Ö. M. (2012). Türkiye’de kent sosyolojisi çalışmaları. K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* içinde (s. 179-204), Ankara: Hece.
- [Bektaş, C. \(2013\). *Türk evi*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.](#)
- Birinci, A. (2008). Turhan Yörükân. M. Çağatay Özdemir (Ed.), *Türkiye’de sosyoloji: İsimler ve eserler* içinde (Cilt 2, s. 217-243). Ankara: Phoenix.
- Hürriyet (2014, Ağustos 22). *Psikolojik şikayetler nedeniyle doktora başvuran kişi sayısı patladı*. 10 Ekim 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27024981.asp>.
- Sabah (2014, Ekim 4). *Terastan atlayan keçinin altında kalıp can verdi*. 10 Ekim 2014, <http://www.sabah.com.tr/yasam/2014/10/04/terastan-atlayan-kecinin-altinda-kalip-can-verdi>.
- [Tuna, K. \(1987\). *Şehirlerin ortaya çıkış ve yaygınlaşması üzerine sosyolojik bir deneme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.](#)
- Tuna, K. (2013). Şehir sosyolojisinin dünü bugünü. *Yeniden sosyoloji* içinde (s.). İstanbul: İz.
- Tuna, K., Coşkun, İ. ve Tüfekçioğlu, H. (1989). *Türkiye’de sosyolojinin 75. yılı*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2014). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları – 2013*. 10 Ekim 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15974>.
- [Ülken, H.Z. ve Tanyeli, A. \(1956\). *Gönen bölge monografisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 10-11, s. 115-154.](#)
- Yörükân, A. (1958-1959a). İnsan ekolojisinin gelişme ve problemleri. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 13-14, s. 150-165.
- Yörükân, A. (1958-1959b). Nouvelle araştırması. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 13-14, s. 256-263.
- Yörükân, A. (2006). Şehir Sosyolojisinin ve insan ekolojisinin teorik temelleri. Ankara: Nobel.
- Yörükân, T. (2008). Ayda Yörükân. M. Çağatay Özdemir (Ed.), *Türkiye’de sosyoloji: İsimler ve eserler* içinde (Cilt 2, s. 245-267). Ankara: Phoenix.